عێراق:

دیموکراتیزەکردن یان هەڵوەشاندنەوە

د. ڕەفیق سابیر

بەشی چوارەم

فیدرالیزم ماف نییە

ئێستا دە گەڕێمەوە بۆ ئەو پرسیارەی کە لەسەرەتای ئەم باسەدا هاتووە: ئایا لەم دۆخە نوێیە چاوەڕوانکراوەدا پەیوەندیی نێوان عێراق و کوردستان و نێوان گەلانی عێراق بە گشتی چۆن و بەپێی کام بنەمای دەستووری ڕێک دەخرێنەوە؟ ئایا عێراق بۆ هەڵوەشاندنەوە دروست دەکرێتەوە، یان بۆ مانەوە؟

ئاشکرایە دیسکۆرسی سیاسیی کورد، پێش ڕوخاندنی دەوڵەتی عێراق و تا ئێستایش، لە چوارچێوەی فیدرالیزمدایە. ئەوەی لە قانوونی کاتیی سەردەمی گواستنەوەشدا جێگای کراوەتەوە بەو شێوەیە نییە کە کورد داوای دەکات، واتا فیدرالی لە نێوانی هەرێمی عەرەبی و کوردستاندا.

بەڵام ئایا فیدرالیزم دەتوانێت پرسی کورد چارەسەر بکات؟ ئایا گۆڕینی عێراق بۆ دەوڵەتێکی دیموکراتیی فیدرالی هەمان مانا و بایەخی بۆ گەلی عەرەبی عێراق و بۆ گەلی کوردستان هەیە؟

چەمکی فیدرالیزم یان دەوڵەتی فیدرال چەمکێکی ڕوون نییە بۆیە پێناسەی سیاسی و قانوونیی جۆراوجۆری بۆ کراوە، مۆدێلی جۆراوجۆریشی لێ کەوتۆتەوە. بەگشتی دەتواندرێت بگوترێت کە فیدرالیزم سیستمێکی سیاسیی ئیدرایيە، یان سیستمێکی قانوونییە بۆ دیاردەیەکی سیاسی و ئیداری، یان کۆنتراکت (پەیماننامە)یەکە لە نێوان دوو یان چەند لایەنێکی سیاسیدا (حکومەت، یان هەرێم یاخود دەوڵەت) دەبەسترێت. بۆ ئەوەی ئەم کۆنتراکتە سیاسییە ببەسترێت دەبێت متمانەبوون بە یەکتری لە نێوان ئەو لایەنانەدا هەبێت، هەروا دەبێت بە ڕەزامەندی و بڕیاری هەردوو یان هەموو لایەنەکان بێت. کەواتا فیدرالیزم، سیستمێکی دەستووری و سیاسیی تێکهەڵکێشراوە، یان شێوەیەکی پێکەوەژیانی ئارەزوومەندانەیە، مافێک نییە کە نەتەوەیەکی سەردەست بە نەتەوەیەکی بندەستی خۆی ببەخشێت، وەک ئێستا لە عێراقدا وێنا دەکرێت. ئەگەر فیدرالیزم بەم شێوەیەی لێ هات ئەوا بە دڵنیاییەوە نەتەوەی سەردەست هەوڵ دەدات سنووری فیدرالی هێندە تەنگ و دەسەڵاتەکانی هەریمی فیدرال هێندە کەم بکاتەوە کە تەنانەت لە ئۆتۆنۆمیش کەمتر و بێ

بایەختری لێ بکات. بۆیە ئەگەر فیدرالیزم بتوانێت سەرەتایەکی نوێ بۆ چارەسەری کێشەی نێوان عێراق و کوردستان دابنێت ئەوا حەتمەن پێویستە یەکگرتنێکی ئارەزوومەندانەی نێوان هەر دوو هەرێمی عەرەبی و کوردستانی بێت، عێراقیش وەک قەوارە و دەوڵەت بەرهەم و کۆی ئەم یەکگرتنە بێت . ئەوەی کە بەغدا بە ناوەند و کوردستان وەک بەش بمێنێتەوە ناتوانێت بە جۆرێکی تەنانەت نیمچە عادیلانەیش چارەسەری پرسی کورد بکات.
گۆڕینی دەوڵەتی عێراق بۆ دەوڵەتێکی دیموکراتیی فیدرالی، بەو جۆرەی لە قانوونی کاتیدا هاتووە، مۆدێلێکی نوێی دەوڵەت و دەسەڵاتی سیاسیی لە ناوچەکەدا دەخاتە ڕوو. هەروا دەتوانێت چارەسەری کێشە و گرفتە گرنگەکانی کۆمەڵی عەرەبیی عێراق بکات، چونکو گرفتی کۆمەڵی عەرەبیی عێراق، لە ناوەرۆکدا، گرفتی دیکتاتۆریا و نەبوونی دیموکراتیە کە تا ئێستا پێشی بە پێشکەوتنی سروشتیی کۆمەڵی عەرەبیی عێراق گرتووە. بەڵام ئایا دەوڵەتی دیموکراتیی فیدرالی، دەتوانێت بە هەمان شێوە پرسی کورد و گرفتەکانی کۆمەڵی باشووری کوردستان چارەسەر بکات؟

ئاشکرایە پرسی کورد لە عێراقدا بەرهەمی ناکۆکیی نێوان دەوڵەتی عێراق (وەک دەسەڵاتێکی داگیرکەر) و خەڵکی کوردستانە (وەک گەلێکی ژێردەستکراو). واتا ئەنجامی کێشەیەکی نەتەوەیی- مێژووییە لە نێوان خودی دەوڵەتی عێراق و گەلی کوردستاندا. ئەم کێشەیە لە ناوەرۆکدا کێشەی زمان وخاک و ناسنامەیە، ئیدی دەوڵەتی عێراق دیکتاتۆری بێت، یان دیموکرات و فیدرال. بەم مانایە دەوڵەتی دیموکراتیی فیدرالی، بەم شێوەیەی تا ئێستا پێشنیار کراوە، خۆی لە خۆیدا ناتوانێت چارەسەری کێشەکە بکات بەڵکو، لە باشترین حاڵەتدا، دەتوانێت زەوینەی لەبارتر و دەرفەتی باشتر بۆ چارەسەرکردنی برەخسێنێت.
ئەمەیش ئێمە ڕووبەڕووی ڕاستییەک دەکاتەوە ئەویش ئەوەیە کە گەلی عەرەبی عێراق و گەلی کوردستان لە دوو قۆناخی سیاسیی جیاوازدان . ئەگەر ئێمە ئەم جیاوازییانە نەبین و دیارییان نەکەین، بە دڵنیاییەوە لە داهاتوودا ڕوو بەڕووی کێشە و ناکۆکیی توند دەبینەوە. لە هەمان کاتدا دەشێت بە ئاسانی ئەو هەڵەیە دووبارە بکەینەوە کە کاتی خۆی، لە پەنجاکانی سەدەی ڕابردوودا، بزاڤی ڕزگاریخوازیی کوردستان لە عێراقدا تێی کەوت. ڕەنگە بێ سوود نەبێت کە لێرەدا ئەم ئەزموونە بە بیر بهێنمەوە.

عێراق لە ناوەڕاستی سییەکانەوە، بە پێی بڕیاری کۆمەڵی نەتەوەکان، دەوڵەتێکی سەربەخۆ بوو، کەچی تا کودێتای تەمووزی ساڵی 1958 بریتانیا ناڕاستەوخۆ لە عێراقدا بڕیاردەر بوو. بۆیە لەو سەردەمەدا کێشەی نێوان خەڵکی عێراق لەگەڵ دەسەڵاتی بیانی ناکۆکیی سەرەکی کۆمەڵی عێراقی پێک هێنا بوو. سەربەخۆیی عێراق لە دەسەڵاتی بریتانیا ئامانجی سەرەکیی بزاڤی سیاسیی خەڵکی عێراق بوو. بزاڤی ڕزگاریخوازیی کورد لەبەر ئەوەی خوێندنەوەی تایبەتیی خۆی بۆ کۆمەڵی عێراق و کوردستان نەبوو، هەروا بە هۆی

کارتێکردنی ئایدیۆلۆجیای چەپ و شەپۆلی بزاڤی دژی ئیمپریالیزم لە ناوچەکەدا، تێکەڵاوی بزاڤی سیاسیی عێراقی بوو، دیارە بەو هیوایەی کە ڕزگاربوونی عێراق لە بریتانیا لە ئەنجامدا ڕزگاربوونی کوردستانیش دەگەیەنێت. بەڵام دوای کودێتای تەمووز و ڕزگاربوونی عێراق لە دەسەڵاتی بریتانیا و حکومەتی عێراق دەرکەوت کە ئەم بۆچوونە لە وەهم زیاتر نەبوو. کودێتای تەمووز، کە ناوی شۆڕشی بەسەردا بڕا، توانی کێشەی نێوان کۆمەڵی عەرەبی عێراق و دەسەڵاتی بیانی لە عێراقدا (بریتانیا) چارەسەر بکات و گەلی عەرەبی عێراق، لە دیدی ناسیۆنالیزمی عەرەب و چەپی ئەو کاتەی عێراقەوە، لە کۆلۆنیالیزم ئازاد بکات، بەڵام گەلی کوردستان نەک هەر ئازاد نەبوو، بەڵکو پرسی کورد ئاڵۆزتر و ستەمی نەتەوەیی بەرامبەر بە کورد زیاتر بوو. بە واتایەکی دی کودێتای تەمووز بۆ گەلی کوردستان تەنیا دەسەڵاتێکی بیانی (بریتانیا)ی بە دەسەڵاتێکی دیکەی بیانی (ناسیۆنالیزمی عەرەب) گۆڕی، یان جەلادەکەی بە جەلادێکی دڵڕەقتر و پریمیتیڤتر گۆڕی. ئەم دەسەڵاتە- جەلادە نوێیە بە هۆی سروشتی شۆڤێنیستی و خەسڵەتی فاشییانەیەوە بۆ کورد زۆر لە دەسەڵاتی بریتانیا ترسناک تر بوو. چونکو لە سەرەتاوە چاوی لەوە بوو کە ناسنامەی کوردستان بسڕێتەوە، کورد وەک نەتەوە لە ناو عەرەبدا بتوێنێتەوە و خاکەکەی بە عەرەب بکات. ئەم سیاسەتە شۆڤێنییە توندڕەوە، لە سەردەمی قاسمدا، بە داسەپاندنی شەڕ بەسەر کوردستاندا دەستی پێ کرد. لە سەردەمی برایانی عارف و دواتر بەعسدا هەر بەردەوام بوو، سەرەنجام بە ئەنفال و وێرانکردن و بەعەرەبکردنی کوردستان گەیشت.

ئەم ئەزموونە دەتوانێت ئەو ڕاستییە بە ئێمە بڵێت کە کۆمەڵی عەرەبی عێراق و کۆمەڵی کوردستان، ئەگەر لە هەندێک مەسەلەی گشتیدا لێک بچن و هاوئامانج بن، ئەوا لە زۆر مەسەلەی تایبەتیدا جیاوازن؛ چونکو لە دوو قۆناخی سیاسی- مێژوویی جیاوازدان. ئەوەی بۆ گەلی عەرەبی عێراق بگونجێت و کۆمەک بە پێشکەوتن و گەشەکردنی بکات مەرج نییە بە جۆرێکی ئۆتۆماتیکی بۆ کۆمەڵی کوردستانیش هەمان ئەنجامی هەبێت. ڕاستە هەندێک ئامانج و بەرژەوەندی هاوبەش، لەوانە دیموکراتی، لە نێوان ئەم دوو گەلەدا هەیە، بەڵام لە هەمان کاتدا کۆمەڵێک ئامانج و بەرژەوەندی جیاوازیش لە نێوانیاندا هەیە. گرفتی عێراق لە دوای کودێتای تەمووزەوە تا ئێستا مەسەلەی دیموکراتییە، کەچی گرفتی کورستان لە ناوەرۆکدا گرفتی نەتەوەییە، گرفتی خاک و زمان و ناسنامەیە، واتا مەسەلەی بوون یان نەبوونە. ئەم گرفتەیش لەگەڵ خودی دەوڵەت و کۆمەڵی عێراقەدایە.

ئیمڕۆ سەرەتای سەردەمێکی نوێ لە عێراق و تا ڕادەیەک لە ناوچەکەدا دەستی پێ کردووە. ئەمەیش دەرفەتی نوێ و دەرەتانی جیدیی بۆ چارەسەری کێشەی نێوان کوردستان و عێراق ڕەخساندووە. بۆیە ناکرێت چارەنووسی کورد و شێوەی چارەسەری کێشەی دەیان ساڵەی نێوان عێراق و کوردستان تەنیا بە مەسەلەی دەوڵەتی دیموکراتیی فیدراللییەوە بەند بکرێت.

به ڕای من سیستمی کۆنفیدرالی دەتوانێت، بۆ ئیمڕۆ، مۆدێلێکی متمانەپێکراوتر و سەرکەوتوو لە بارەی چارەسەری کێشەی نێوان کوردستان و عێراق و تەنانەت چارەسەری کێشەی مەزهەبیی نێوان خەڵکی شیعە و سوونە پێشنیار بکات. چونکو کۆنفیدرالیزم دەسەڵاتی گرۆپ و لایەنێک بەسەر لایەنێک، یان لایەنەکانی دیکەدا، کۆتایی پێ دێنێت. دەوڵەتی کۆنفیدرالی دەتوانێت ببێتە ئەو دەوڵەتە مۆدێرنەی کە پەیوەندیی خۆی و هاووڵاتیان و گروپە کولتوورییەکان لەسەر ئەساسی ماف پێک بێنێت. هەروا دەرفەتی گەورەتر و ئازادیی زۆرتر بە خەڵکی هەر سێ هەرێمەکەی عێراق دەدات تا هەر یەکەیان، بەپێی دەستوورێکی دیموکراتیی کۆنفیدرالیی هاوبەش و لە سایەی ناسنامەیەکی سیاسیی هاوبەشدا، بتوانێت ناسنامەی کولتووریی خۆی (نەتەوەیی یان مەزهەبی) دابڕێژێتەوە و ئەو شێوەژیان و شێوە حوکمڕانییە هەڵبژێرێت کە خۆی دەیەوێت، بێ ئەوەی بتوانێت بەسەر هەرێمەکانی دیکەی عێراقدا بیسەپێنێت. هەر یەکێکیان دەتوانێت ئازادانە کەسایەتیی کولتووری و ژیانی ڕۆحیی خۆی پێش بخات بێ ئەوەی خەڵکی هەرێمەکانی دی بتوانن ڕێگای لێ بگرن. ئەمەیش خولیای زاڵکردنی تاکە کولتوورێک و توانای لەقالبدانی هەموو گەلانی عێراق لە ناو ناسنامەیەکدا ناهێڵێت. لە ئەنجامدا لە جیاتی ناکۆکی و گریمانەی شەڕی کولتووری دیالۆگی کولتووری و هاریکاری و کارتێککردنی پۆزێتیڤانەی کولتووری لە نێوان گەلانی عێراقدا دروست دەبێت. دیاردەی فرەکولتووریی کۆمەڵی عێراق لە جیاتی ئەوەی گەلانی عێراق لێک دابڕێت و شۆڤێنیزمی کولتووری گەشە پێ بدات، دەبێتە مایەی دەوڵەمەندیی کولتووری و ڕۆحیی گەلانی عێراق.

ئاشکرایە خەڵکی هەر کام لەم سێ هەرێمەی عێراق هەمیشە چاویان لەوەیە کە لەگەڵ هاوکولتوورانی خۆیاندا (هاوزمانان و هاومەزهەبانیان) لە دەرەوەی عێراق، پەیوەندییەکی سروشتی و بەهێزیان هەبێت، چونکو ئەم پەیوەندییە لە لایەکەوە ئەزموونی هاوبەش و مێژووی هاوبەشی ئەوان پڕماناتر دەکات، لە لایەکی دیکەوە ژیانی کولتووری و ڕۆحی و کەسایەتیی ئەوان پێش دەخات. سیستمی کۆنفیدرالی، نەک فیدرالی، دەتوانێت لەم ڕووەشەوە ئازادیی زۆرتر بۆ ئەم جۆرە پەیوەندی و پێشکەوتنە دەستەبەر بکات. ئەمەیش بە نۆرەی خۆی دەتوانێت، وەک سەرچاوەیەکی دیکەی کولتووری، دیاردەی فرەکولتووریی عێراق فراوانتر و دەوڵەمەندتر بکات.

* * *

پەراوێزەکان:

....

1- بۆ زیاتر لەم بارەیەوە بڕوانە: ڕەفیق سابیر، کولتوور و ناسیۆنالیزم، ڕابوون، سوێد، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی 2003

2-(**بڕوانه:** ایلاف. 25-6-2003)

3-**عەبدولخالق حوسێن، سەرچاوەی پێشوو**